

Te Namen schoten Duitsche soldaten van uit een raam vrouw Vierset, een meisje van 15 jaar en een knaap dood, toen dezen in den tuin poogden te ontvluchten.

deuren, willende weten wat daar buiten geschiedde.

Bij het huisje stapelden zich de lijken op. In den bloedigen hoop was nog eenige beweging. Men vernam geratel, gekerm. Dan werd alles stil...

Maar nog waren de ellendelingen niet tevreden. Ze joegen boeren en burgers uit hun schuilplaatsen naar den muur, als nieuwe slachtoffers. Ze schoten op vluchtelingen.

De Duitschers liepen intusschen naar de Quai de la Meuse.

Tijdens de moorderijen te Dinant gepleegd, werd deze vrouw aan den neus gekwetst en moest gedurende vier dagen onverzorgd tot levend schild der Duitschers dienen.

Van de overzijde vuurden de Fransen. De Duitschers zochten dekking achter den muur en trokken naar de voorstad St-Pierre. In minder dan een uur brandde gansch Dinant. De vlammen sloegen ook uit den toren der kollegiale kerk.

Door een raam der abdij zag de pater al die slachtoffers liggen, de meesten met het gelaat tegen den grond.

En voortdurend brachten de Duitschers groepen van 2, 3, 5 en meer mannen naar den witten muur van het huis Servais en doodden hen.

Neen, te Leffe zelf waren de moorderijen nog niet geëindigd. De Duitschers vermoordden twee Norbertijnen, broeder Banq, 60 jaar oud, en kannunnik Nicolas Férère, 40 jaar, en wierpen hun lichamen in de Maas.

Wij deelen nog een aantal gevallen mee:

Ruim dertig werklieden hadden zich in de brouwerij van de heeren Gaston en Leon Nicaise verborgen (Quartier St-Pierre-Leffe). Kapitein Wilke, van het 178e infanterie-regiment, liet hen tegen den muur der brouwerij plaatsen. De heer Junius, leeraar aan het gemeentelijk atheneum, die met vrouw en kind in een kelder verborgen was, snelde toe en pleitte in 't Duitsch voor die medeburgers. De gewetenlooze officier liet hem bij de anderen drijven.

De heer Junius kwam nogmaals naar voren, moest opnieuw terug, evenals bij een derde poging. Dan trachtte hij de soldaten toe te spreken.

Maar een fluitje gilde. Schoten knalden. De slachtoffers stortten neer.

« Levenden, staat op! » riep kapitein Wilke in 't Fransch.

Geen antwoord.

De moordenaars juichten nog.

Cassart, een der veroordeelden, leefde nog, en was er getuige van hoe sommige soldaten enkelen hunner slachtoffers den pols voelden. Een vatte ook zijn hand. Cassart gaf zich reeds verloren. Maar neen, de Duitscher liet zijn hand vallen en ging heen.

Cassart en nog twee anderen konden zich redden.

De heer Junius stierf hier als een held.

Vrouwen en kinderen moesten met opgeheven handen vóór de soldaten gaan, en werden uitgescholden, geslagen en mishandeld.

Wat tooneelen overal!

De werkmán Hennion werd gedood onder de oogen van zijn 82-jarige moeder.

M. Poncelet stond in de gang van zijn huis bij zijn vrouw en zes kinderen. Een soldaat legde op hem aan.

« Ik hoop toch, dat ge niet een vader van zes kinderen zult dooden », sprak de burger.

Maar het schot viel, en Poncelet stortte stervend neer. Zijn vrouw met haar kinderen — het oudste was 11 en het jongste 1 1/2 jaar — werd naar de abdij gedreven. Ze bleef er vijf dagen gevangen. Toen ze terug in huis kwam, lag daar nog het lijk van haar man. De Duitschers hadden bij den doode gedronken en muziek gemaakt.

De heer Himmer, fabrikant, en zijn werklieden bevonden zich in de wolfabriek. De Duitschers trachtten de gebouwen in brand te steken. Meester en arbeiders traden naar buiten. De heer Himmer stapte vooraan. Hij riep zijn ambt van onder-konsul van Argentinië in en toonde zijn papieren. Een officier scheurde ze. De heer Himmer bood zijn gansch fortuin in ruil voor 't leven zijner werklieden.

« Wij moeten nu geen geld hebben, maar bloed! » riep de ellendeling.

En de soldaten dreven de ongelukkigen tegen een muur.

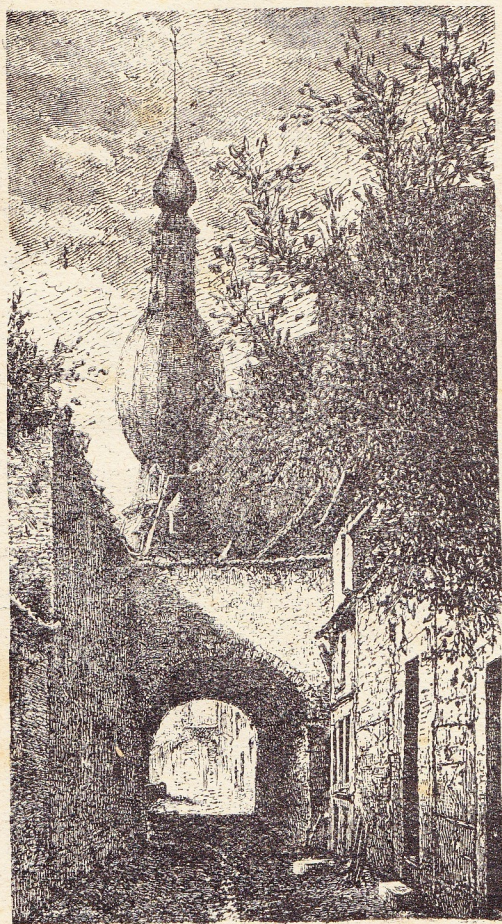
Opnieuw knalden de geweren en vielen de bloedige lijken op elkaar.

De zieke concierge Adelin, van 't Atheneum; de heer Georges Barry, een buurman die hem verpleegde, en een Spaansche knaap van 15 jaar, werden op den koer van het gesticht gefusilleerd.

Bij de gasfabriek drongen de soldaten in de woning van Leon Lepas. De vrouw kwam naar voren. Men schoot haar neer. De man onderging hetzelfde lot. De oude moeder wilde hen helpen. Zij ook werd vermoord. De zieke grootvader zat in een zetel in den kelder. Hij werd daar gefusilleerd. De jongste zoon lag verborgen achter de lijken zijner ouders en bleef aldus gespaard.

M. Octave Prignon, gemeenteontvanger, was zeer godvruchtig. Elken dag leidde hij zijn jonge kinderen voor het beeld der H. Maagd, boven het portaal der abdij, en liet hen daar een « Ave Maria » bidden. Dien dag moest hij daar sterven, en, geknield, de oogen op het heilig beeld gericht, ontving hij het dodelijke schot.

De dag daalde. In de abdij weenden en kloegen de gevangen vrouwen. Zij wisten nog niet alles wat er juist gebeurd was, maar vreesden

Een schilderachtig hoekje te Dinant.

voor hun man, hun zonen. Welk een angstige nacht!

's Morgens verscheen een officier en gebod hun, onder bedreiging gefusilleerd te worden, « Leve Duitschland! » te roepen.

Een ander officier liet hen nederknijelen en « Leve de keizer! » zeggen.

En velen gehoorzaamden, in de hoop hun verwanten te redden.

Een derde officier kon het geschrei der kinderen niet hooren en hilde:

« Als die kinderen nog zoo blijven schreien, schiet ik op u allen... in den hoop! »

De vrouwen en kinderen bleven daar van Zondag tot Donderdag. Men schatte hun aantal op 1,500. Er was geen voedsel, en men at de rauwe groenten uit den tuin; kinderen schreiden van honger.

's Maandags werd de gansche abdij door een ruwe bende soldaten doorzocht. Men vond een verroest pistool, dat zeker al tien jaar in een nachttafel lag en niet meer vuren kon. In de kapel sloeg men de hellebaard van den kerkbaljuw aan. Daar had men nu de wapenen der frans-tireurs. En op zolder ontdekte men nog iets gevaarlijks: een lamp gemaakt van een granaathuls uit 1870.

Alle geestelijken moesten nu samenkomen. Soldaten stelden zich op twee rangen, blijkbaar om hen te fusilleeren.

De paters gaven elkaar de absolutie, namen afscheid als voor de eeuwigheid.

Maar neen, dan moesten ze weer naar buiten, langs brandende huizen en benden soldaten, die hen uitscholden en bedreigden. Zij werden in de regimentsschool opgesloten, waar zich reeds veel gevangenen bevonden. Later voerde men hen naar Marche, waar ze dan als onschuldig werden vrijgelaten. Mgr. Heylen, de bisschop van Namen, had tegen hun aanhouding krachtig geprotesteerd.

Doch wij moeten tot den gruwelijken Zondag terugkeeren. Wij hebben tot nu toe hoofdzakelijk over de voorstad Leffe gesproken. Duitschers trokken gansch Dinant door, razend, schietend, plunderend, brand stichtend.

Zij bespotten nog hun slachtoffers.

« Zing nu eens de « Marseillaise », die ge den 15ⁿ Augustus zoo luid hebt kunnen zingen! » klonk het herhaaldelijk.

De inwoners, die men nog aantrof, werden op een hoop gejaagd, uitgescholden, mishandeld. Sommigen, door wanhoop gedreven, sprongen in de Maas, om zwemmend den anderen oever te bereiken. Enkeligen gelukte het, anderen werden door kogels in den stroom getroffen.

En intusschen laaiden de vlammen en plunderden officieren en manschappen de schoonste huizen. Vrouwen jammerden luid. Een riep voortdurend, dat er zes leden van haar gezin gefusilleerd waren. Clausse, een groentenkoopman, betreurde 18 vermoorde verwanten.

In ravijnen en groeven hielden zich nog gevluchten schuil, angstig hun lot verbeidend.

Fransche soldaten schoten voortdurend van den anderen oever. Op de quai de la Meuse verborgen de laffe Duitschers zich achter een rij meisjes en dwongen deze met zakdoeken te wuiven. Toen hield het vuur ginds op. Maar van achter hun schild van kinderen mikten de Duitschers nu naar de overzijde.

Om 4 uur klonk een geweldige slag. De af-trekkende Franschen lieten de brug springen. De Duitschers waren hierover woedend. Ze moesten immers over den stroom den vijand in de flank aanvallen. En weer zouden de Dinanteezen het moeten bekoopen.

Dadelijk klonk het:

« De burgers hebben de brug opgeblazen! »

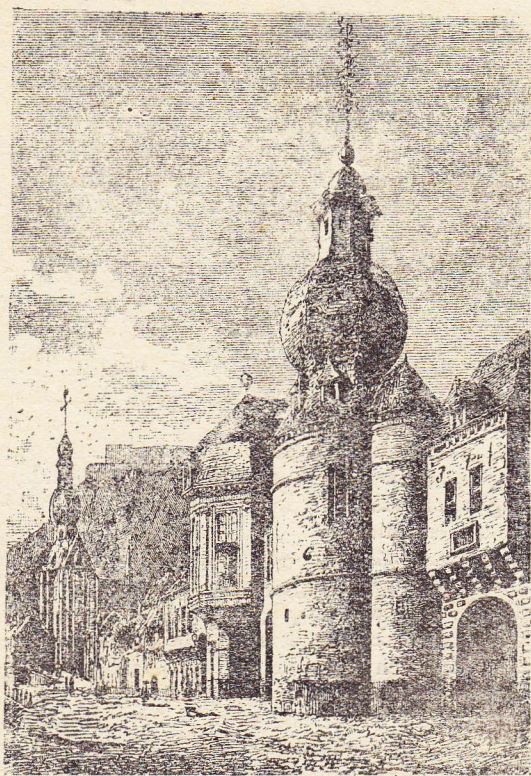
Nog hooger steeg die razernij, toen een groep Franschen, die den terugtocht moesten dekken, de onvoorzichtige Duitschers, welke in hun dronkenschap naar den oever liepen, onder vuur namen en velen troffen.

Thans begon het drama van het huis Henri Bouille en den muur Tschoffen.

De prokureur des Konings te Dinant, de heer Tschoffen, deelde in een officieel verslag mede:

« Van de rue du Tribunal tot aan gene zijde van de gevangenis worden de misdaden bedreven door de troepen, die van de Montagne Saint-Nicolas zijn afgedaald. Ik heb de nummers genoteerd van het 100^e en 101^e regiment-infanterie (Saksers).

De troepen, die langs dezen weg komen, beginnen terstond te handelen evenals in de rue Saint-Jacques en te Fonds-de-Leffe: moord op

Het Stadhuis van Dinant
(naar een oude koperplaat).

een deel der mannen, gevangenneming van vrouwen en kinderen.

Wat de rest van het kwartier aangaat, hadden de bewoners een ongelijk lot.

Na bijeenverzameld en geruimen tijd bijeengehouden te zijn in een straat, waar zij veilig waren tegen de kansen van den strijd, werden talrijke personen (mannen, vrouwen en kinderen) naar een plaats gevoerd, waar de straat slechts aan ééne zijde bebouwd is; de andere zijde geeft rechtstreeks uit op de Maas. De gevangenen werden op een lange rij geplaatst, om te dienen als schild tegen het schieten der Franschen, terwijl de Duitsche troepen achter dit levend bolwerk vooruittrokken. De Franschen staakten het vuur in deze richting, zoodra zij zagen welke slachtoffers aan hun schoten waren blootgesteld. Eene jonge dame van twintig jaar mej. Marsigny, werd nochtans gedood voor de oogen harer ouders; zij had een Franschen kogel in het hoofd gekregen. Onder de personen, die aldus waren blootgesteld, noem ik: mijn substituut, den heer Charlier, den heer Brichet, inspekteur van het boschwezen, den heer Dumont, kommissaris der wegen, en hunne vrouw en kinderen. De gevangenen werden op die wijze ongeveer twee uren lang aan gevaar blootgesteld en daarna naar de gevangenis gevoerd.

Hetzelfde gebeurde met een groep burgers, blootgesteld aan het vuur der Franschen op de Place de la Prison. Men dwong hen voortdurend de armen opgeheven te houden. Onder hen was een tachtigjarige grijsaard, de heer Laurent, eere-voorzitter van het Gerechtshof, zijn schoon-

zoön, de heer Laurent, rechter, en diens vrouw en kinderen. Geen slachtoffers: de Franschen hielden op met vuren en de Duitschers konden zich vrijelijk bewegen. Na verloop van twee uren, opsluiting in de gevangenis. Ik geef eenige namen, omdat ze zijn van magistraten en ambtenaren, die ik zeer goed ken, maar men kan het getal dergenen, die deze behandeling ondergingen, veilig stellen op 150 personen ten minste.

De andere bewoners van het kwartier, evenals mijn gezin en ik, werden gevoerd bij Bouille. In het huis, den stal en de smederij waren wij oengepakt, zoodat wij zelfs op straat gedrongen werden.

Degenen, die in de smederij waren, en waaronder ik behoorde, werden, gelijk ik gezegd heb, omstreeks 2 uur er uitgehaald en naar de gevangenis geleid.

De anderen werden omstreeks 6 uur gebracht tot niet ver van de gevangenis, tegenover mijn huis.

Daar zondert men van de groep de sterke mannen af en plaatst ze tegen den muur van mijn tuin in vier rijen.

Tot zoover dit verslag. De heer Tschoffen kon natuurlijk het drama niet zien. Dit verhalen we naar andere getuigenissen. Luitenant-kolonel Kiehmansweg voerde hier het bevel.

«De grijsaards, vrouwen en kinderen moeten zich terugtrekken. Zij zijn vrij!» riep de officier.

Maar de vrouwen en moeders riepen om hun mannen, en van op eenigen afstand bleven ze jammeren.

De officier stelde dan 120 mannen en jongelingen tegen den muur Tschoffen op.

Tweehonderd soldaten kregen bevel op het andere voetpad te gaan staan.

De veroordeelden begrepen wat hun lot zou zijn. Geroep om medelijden en genade klonk.

«Te laat!» huilde de officier. «Gij hebt op onze troepen geschoten. Er moet een les gegeven worden. Het vonnis wordt uitgevoerd!»

«Wij hebben niet geschoten!»

«We hadden geen wapen!»

«Genade, mijnheer! O, spaar ons!»

«Heb deernis met vrouwen en kinderen!» zoo klonk het.

Wanhopig smeekten de weerloozen om hun leven.

En de vrouwen schreiden en kloegen en pleitten ook.

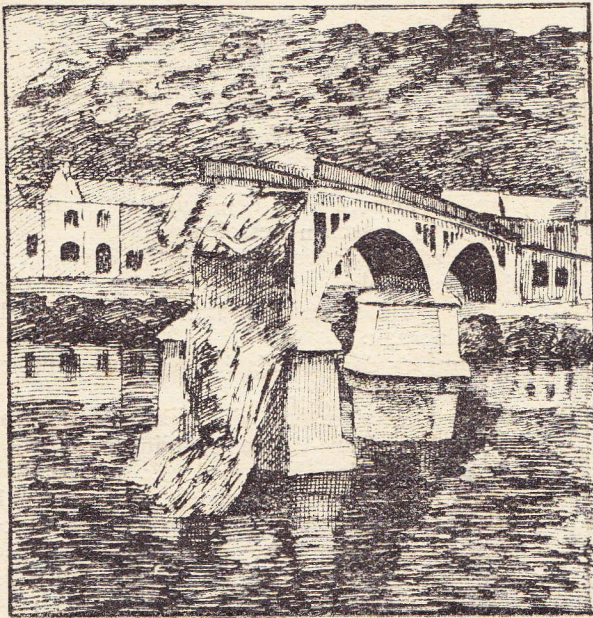
Wie kan het tooneel naar waarheid beschrijven?

Twee gevangenen sprongen heen, snelden weg.

Een geweldig vuur brak los. De 120 slachtoffers vielen op elkaar. Een afschuwelijk tafereel! Nogmaals schoten de Duitschers op den bloedigen hoop, waarin men nog beweging waarnam, waaruit nog gekreun steeg.

En de soldaten dreven de weenende, gillende vrouwen en kinderen weg. Schildwachten bewaakten de dooden.

Maar nog zijn alle slachtoffers niet bezweken. Om 9 uur 's avonds kwam er roering in dien luguberen stapel. Een jongeling richtte zich op.

Vernielde brug over de Maas te Dinant.

Een kogel had hem in de borst getroffen. De ongelukkige riep:

« Maman, à boire ! » (Moeder, drinken.)

De soldaten snelden toe en maakten den ongelukkige met bajonetsteken af.

Den volgenden middag zelfs kroop nog van onder de dooden, waarbij zijn vader en oom, zekere Georges Baudhuin te voorschijn, die gered is geworden. Hij was in den voet getroffen.

Maar daarmee is het martelaarsboek van het arme Dinant nog niet volledig.

Wij halen hier nog eenige gedeelten uit het verslag van den heer Tschoffen aan:

« De troepen, die den weg van Froidvau afdaalden, bezetten de wijk « Penant ». De bewoners worden dadelijk door de Duitschers aangehouden en van nabij bewaakt, dicht bij de rots Bayard. Wilt het vuur der Franschen verzwakt, beginnen de Duitschers een brug te slaan. Evenwel enkele kogels hinderen ze nog. Uit hun schaarsheid besluiten de Duitschers, al of niet oprecht, dat ze afkomstig zijn van « vrijeschutters ». Zij sturen den heer Bourdon, toegevoegd griffier der rechtbank, naar den linkeroever, om aan te zeggen dat, zoo het vuren voortduurt, de gevangen inwoners zullen worden over de kling gejaagd. Deze gaat en, daarna de Maas weer overstekend, keert hij terug in zijn hechtenis en verklaart aan de Deutsche officieren, dat hij zich heeft kunnen overtuigen, dat alleen Fransche soldaten schieten. Eenige Fransche kogels komen nog, en dan gebeurt iets monsterlijks, dat geen mensch kan gelooven, indien er geen overlevenden waren om het te getuigen en indien de lijken met hun gapende wonden niet het onomstootelijkst bewijs leverden: de groep gevangenen, mannen, vrouwen en kinderen, wordt tegen een muur gedreven en neergeschoten met een machinegeweer.

Er vallen 80 slachtoffers!

Des avonds zoeken de Duitschers rond onder de dooden. Tusschen deze liggen eenige ongelukkigen, die nog leven. Zij worden er vandaan gehaald, gevoegd bij gevangenen van elders gekomen, en aan het werk gezet, om een graf te delven voor de dooden. Zij zullen naar Duitschland worden gevoerd. Onder hen is een knaap van vijftien jaar, de zoon van den griffier Bourdon, gevonden onder de lijken van zijn vader en zijn moeder, zijn broer en zijn zuster, die doodgeschoten zijn.

Onder degenen, die begraven worden is eene vrouw, die nog leeft; zij zucht. Het doet er niet toe. Haar lichaam wordt bij de overigen in den kuil geworpen. »

Deze moordderij werd gepleegd door het 101^e regiment-grenadiers van het 11^e Saksische legerkorps, gekommandeerd door generaal Elsa. Major Schlick, van het 18e bataljon, voerde hier het bevel.

Onder de slachtoffers waren de volgende zeventien kinderen van minder dan 15 jaar:

Auguste Bara, 15 jaar; Charles Lemaire, 13 jaar; Jeanne Bourdon, 13 jaar; Jules Kinique, 12 jaar; Marthe Beaujot, 11 jaar; Marguerite Morelle, 11 jaar; René Dupont, 10 jaar; Joseph Dupont, 8 jaar; Florent Gaudinne, 8 jaar; Maria Beaujot, 6 jaar; Claire Struvay, 2 jaar; Cilda Marchot, 2 jaar; Maurice Betemps, 19 maanden; Gilda Genon, 19 maanden; Felix Balleux, 16 maanden; Nelly Paulef, 1 jaar; Mariette Fivet, 3 weken.

« Linkeroever van de Maas. — De Duitschers zijn de rivier overgestoken.

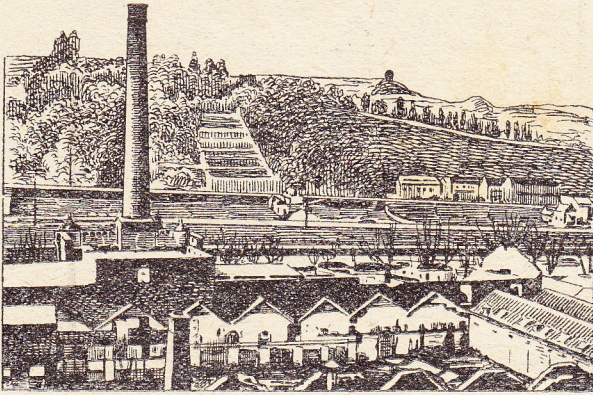
Het kwartier Saint-Medard heeft betrekkelijk weinig te lijden gehad; de dooden zijn er niet talrijk. Dit is de wijk, waar de meeste huizen zijn blijven staan.

Voorstad van Neffe. — De Duitschers doorzoeken de huizen, steken er een groot aantal in brand, terwijl zij andere ongerept laten. De bewoners worden in vrijheid gelaten; anderen, uit hun huizen verdreven, worden op den weg neergeschoten; wederom anderen worden gevangen genomen en naar Duitschland gevoerd. Elders worden geheele gezinnen vermoord zonder aanzien van leeftijd of geslacht (o.m. Guery en Morelle). Een huis staat in brand; eene vrouw met een verbrijzeld been bevindt zich daar alleen. De inwoners vragen aan de soldaten verlof haar te mogen redden. Dit wordt geweigerd en de ongelukkige wordt levend verbrand.

In een waterleiding, onder den ijzeren weg, hebben een veertigtal personen hun toevlucht gezocht. Men schiet op hen en werpt hen met handgranaten, en zoo doodt men 24 menschen, waarbij 8 vrouwen en 9 kinderen. De overlevenden besluiten er uit te komen, en de mannen worden gevangen genomen om naar Duitschland gevoerd te worden.

Op Maandag 24 Augustus nemen de Duitschers de bewoners gevangen van de rue Grande, die men den avond te voren gespaard had. Zij worden opgesloten bij de Witheeren.

De weinige personen, die het wagen uit de huizen te komen, welke het vuur gespaard heeft in

Fabriek van Mr Himmer, te Dinant.

de andere wijken, worden of gevangen genomen of opgejaagd met gewerschoten. Verscheidene worden gedood, vooral door de soldaten, die over de Maas schieten. De hoogten, die de stad beheerschen, worden bewaakt. Van de inwoners, die langs die zijde trachten te ontkomen, slagen er eenigen, terwijl de meesten worden gevangen of gedood.

Priesters en kloosterlingen, professoren aan het Kollege van Belle-Vue, broeders der Kristelijke leer, Oblaten, worden gevangen genomen en geïnterneerd in een klooster te Marche. Omstreeks het midden van September komt generaal von Longchamp, militaire-gouverneur van de provincie Namen, hen in vrijheid stellen, onder aanbidding der verontschuldigen van het Duitse leger!

Den geheelen Maandag en Dinsdag wordt er geplunderd en gaat men voort de stad te verbranden. »

In 't geheel werden te Dinant 642 inwoners vermoord. Tien werden er vermist.

De bloedige lijst werd aldus ingedeeld:

RECHTEROEVER DER MAAS.

Voorstad Leffe: 244 slachtoffers, waarbij 4 vrouwen en 12 kinderen.

Quartier St-Pierre: 85 slachtoffers, waarbij 9 vrouwen en 2 kinderen.

Quartier Montferrand: 6 slachtoffers, waarbij 2 vrouwen en 1 kind.

Quartier St-Nicolas: 151 slachtoffers, waarbij 8 vrouwen en 2 kinderen.

Quartier des Rivages: 89 slachtoffers, waarbij 29 vrouwen en 17 kinderen.

Citadel en Herbuchenne: 18 slachtoffers, waarbij 4 vrouwen.

LINKEROEVER DER MAAS.

Voorstad Neffe: 45 slachtoffers waarbij 15 vrouwen en 11 kinderen.

Quartier St-Médard: 4 slachtoffers, waarbij 1 vrouw en 1 kind.

Het vuur vernielde meer dan 2/3 der stad.

Bijna 1,200 huizen brandden ten gronde af.

« De plundering gebeurde openlijk, verklaart prokureur Tschoffen. Ten mijnent namelijk is men drie dagen achtereen gekomen met wagens om het zilverwerk, de bedden, waarvan niets is overgebleven, meubelen, mannen- en vrouwen-

kleeren, linnen, snuisterijen, schoorsteenversieringen, een verzameling wapenen uit Kongo, schilderijen, wijn en zelfs mijn ordeteekenen en die van mijn vader en grootvader weg te voeren. De spiegels zijn stukgeslagen en al het vaatwerk is verbrijzeld.

Uit de kelders van den wijnhandelaar Piret zijn 60,000 flesschen gestolen.

Voor zoover ik weet, is er in de overgebleven huizen geen enkele brandkast, die niet werd opengebroken of die niet de sporen vertoont van duidelijke inbraak. »

Dinant lag daar nu als één rookende puinhoop en een afgrijselijk graf.

Niets bleef over van de wijken Montferrand (centrum) en Saint-Pierre, en bijna niets van de wijk Saint-Nicolas. Veel leed ook de wijk Rivages. Al de openbare gebouwen, uitgenomen het paleis van justitie, alle fabrieken, hoeven en kastelen op de hoogten, waren ruïnen.

Het was een moord op onschuldigen. De prokureur Tschoffen zegt in zijn verslag o.a.:

« Hebben de Duitschers een enkel burger betrappt op het feit, dat hij op hen vuurde? En hebben zij een enkel persoon gevat, die wapenen bij zich droeg, en hebben zij die feiten vastgesteld door nauwkeurig onderzoek? Zoo ver ik weet, in 't geheel niet.

Wel heeft men te Dinant een officier gezien, die een revolver trachtte te verbergen, welken hij in de hand hield, en die poogde te steken in den jaszak van mijnheer Pécasse; toen met groot gebaar de revolver wegtrok, die aan zijn manschappen toonde en den ongelukkige liet wegvooeren, om als slachtoffer van deze gemeene schelmerij te worden doodgeschoten.

De Duitschers « bekennen », dat er te Dinant geen vrijeschutters zijn geweest.

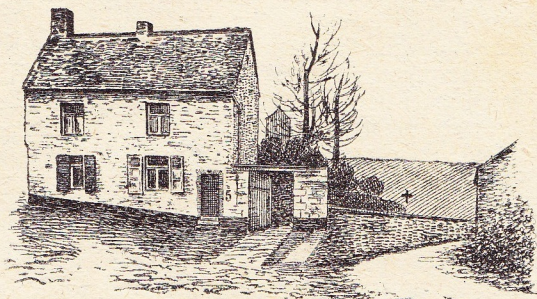
Te Kassel verklaarde me de gevangenisbestuurder: « De krijgsoverheden te Berlijn zijn nu overtuigd, dat niemand te Dinant geschoten heeft ». Ik weet natuurlijk niet, wat hem veroorloofd heeft dit te bevestigen.

Tweede bekentenis: Generaal von Longchamp, militaire-gouverneur der provincie Namen, sprekend over de gebeurtenissen te Dinant, zei me letterlijk: « Er blijkt uit een door mijn ingesteld onderzoek, dat geen enkel burger te Dinant geschoten heeft. Maar misschien hebben Franschen, in burgerkleeren, geschoten. En dan, in de hitte van den strijd, gaat men soms verder dan noodig is. »

Ik voeg hierbij, dat ik te Dinant niemand gevonden heb, die me de geringste aanduiding kon geven, dat de onderstelling omtrent de Fransche soldaten op eenigen feitlijken grond berustte. »

Sprekend over de voorbedachttheid, waarmee de Duitschers in hun moorderijen zijn opgetreden, zegt de heer Tschoffen:

« De onmiddellijke en gelijktijdige aanval op de bevolking uit al de richtingen, uit welke het Duitse leger Dinant binnentrok, vormt op zichzelf reeds een zware verdenking. Men moet óf toegeven, dat van te voren bevelen waren uitgedeeld, óf dat vrijeschutters optraden op elk der verschillende punten langs welke de inval plaats

† Muur van Leffe, te Dinant.

vond. Welnu, nergens heeft men geschoten; dus...

Hoe zwaar die verdenking ook weegt, zij is niet afdoende als een grondslag van volstreckte zekerheid.

Maar hoezeer bevestigt zij de oprechtheid der getuigenissen, die rechtstreeksch bewijs leveren!

Talrijke inwoners der dorpen, die vóór den 23ⁿ Augustus bezet waren, hebben verklaard, dat hun te voren gezegd was, dat Dinant zou verwoest worden.

Uit die getuigenissen haal ik een aan, omdat de persoonlijkheid van mijn zegsman en, van den anderen kant, de hooge rang in het Duitsche leger bekleed door den persoon, die de bedreiging uitte, daar een bijzondere waarde aan geeft.

De heer X..., van Dinant, bevond zich tijdens den inval in een andere gemeente des lands. Hij maakte kennis met een Duitsch officier, een majoor of kolonel. Welnu, op 19, 20 of 21 Augustus (het is mijn geheugen, dat hier minder getrouw is, want de juiste bijzonderheden werden mij nauwkeurig meegedeeld), zeide deze officier tot den heer X...: «Gij zijt dus van Dinant? Ga er niet naar terug; het is een slechte stad; zij zal verwoest worden». Tegelijkertijd vroeg hij den heer X... eenige inlichtingen, aangaande zijn woning te Dinant. Hij ging heen, maar kwam na den 23ⁿ terug, en een beeldje te voorschijn haalend uit zijn koffer, liet hij het den heer X... zien, zeggende: «Kent gij dit?» — «Zeer zeker, dat komt uit mijn huis!» — «In dat geval heb ik mij niet vergist: ik heb uw huis gered, het is niet verbrand.»

Dit zijn de feiten, die ik ken ten opzichte van Dinant.»

Op 23 en 24 Augustus werden te Dinant 416 inwoners gevangen genomen. Zij werden naar Kassel (in Duitschland) gestuurd. De heer Tschöffen was onder hen, en verhaalde in een verslag aan den Minister van justitie het volgende:

Mijnheer de Minister,

«Ik heb de eer U het tweede deel te zenden van het verslag, dat U mij gevraagd hebt.

Het handelt over het wegvoeren naar Duitschland en de opsluiting in de gevangenis van Kassel van 416 personen, gevangen genomen te Dinant op 23 en 24 Augustus.

Ik behoorde tot dat getal, en kan daarom de

juistheid der hiervolgende bijzonderheden bevestigen.

Wij werden bijna allen gevangen genomen op den 23ⁿ Augustus, en des avonds gevoerd naar het plateau van Herbuchenne, op de hoogten rond Dinant. Men liet ons daar kampeeren onder den blooten hemel, zonder ons eten noch drinken te geven. Wij bevonden ons nochtans in de handen der Duitschers van 's morgens af, en er werd ons niets uitgedeeld.

Van de soldaten, die ons bewaken, zeggen eenigen ons, dat wij bij het aanbreeken van den dag zul'en worden doodgeschoten; anderen, dat wij zullen overgebracht worden naar Koblenz; weer anderen, dat wij gevoerd zullen worden naar Marche, waar de groote Deutsche staf over ons beslissen zal.

Bossen stroo worden ons gegeven om op te slapen, en stilte wordt bevolen.

Bij het lichten van den dag wordt niemand doodgeschoten, maar wij moeten blijven waar wij zijn.

Twee Duitsche officieren voeren bevel over ons geleide: zij zijn ongenaakbaar. Degenen, die hen willen aanspreken, worden bedreigd met de revolver.

Vlak bij mij beklagt een werkman zich bij zijn kameraden over den honger, die iedereen kwelt, en toch, zegt hij, heb ik nooit zoo'n duur avondeten gehad als gisteren. — «Wat hebt gij dan gegeten?» — «Ik had drie bijljetten van 100 frank, maar toen ze ons onderzochten, heb ik ze ingeslikt. Ze hebben ze niet gehad!»

Ten laatste wordt besloten eenige gevangenen, onder strenge bewaking natuurlijk, uit te zenden om water te halen op een nabijgelegen boerderij. Bij hun terugkomst vertellen ze, dat zij de lijken hadden gezien van de mannelijke bewoners der boerderij.

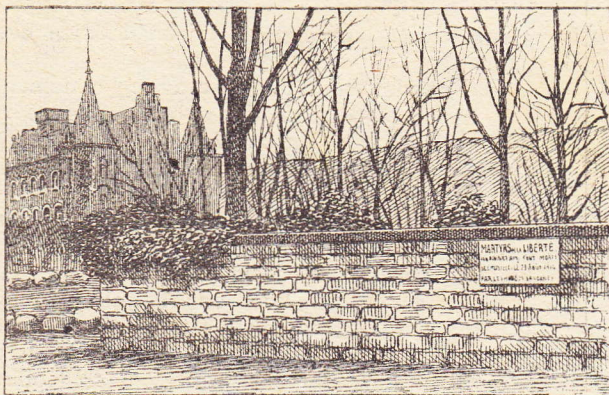
Om ons in staat te stellen te drinken, laat men ons ledige inmaakbussen bijeenverzamelen. Dat zal ons vaatwerk zijn tot Kassel.

De kapitein van het 100^e infanterie-regiment, die ons geleide aanvoert — en over wien ik in mijn vorig verslag gesproken heb — ziet in een ommuurde weide een prachtigen hengst; hij spreekt het beest aan, en als het vlak bij hem gekomen is, schiet hij het zonder eenige reden, alleen uit leedvermaak, met zijn revolver dood. Een weinig later (ik heb het niet gezien, maar tal van getuigen hebben het mij gezegd) doodt hij op dezelfde wijze een merrie en een veulen.

Omstreeks 10 uur brengt men ons wat soep.

Men begint ons wederom af te tasten en het geld af te nemen, dat sommigen des avonds te voren hadden weten te verbergen. Dit onderzoek geschiedt op bevel en onder toezicht van den kapitein, die rondwandelt en, met aangelegde revolver, niet ophoudt ons te dreigen. De andere officier, een luitenant of onder-luitenant, schijnt van meening, dat het volstrekt noodig is met beide handen gebaren te maken, in de eene hand een revolver, in de andere een bloote degen!

Eindelijk leidt men ons langs den weg van Ciney. Wij gaan door het gehucht Gemmechenne, dat bijna geheel verbrand is; vervolgens naar

† Muur Tschoffen, te Dinant.

Sorinnes, dat geheel in asch gelegd is, uitgezonderd het kasteel en een boerderij.

Langs den geheelen weg trekken troepen en wagens voorbij, of zijn daar gelegd.

Overal worden ons beledigingen toegeroepen en bedreigingen gedaan: men maakt het gebaar, dat wij zullen worden doodgeschoten, dat ons den hals zal worden afgesneden of dat wij zullen worden opgehangen. Vuiligheid wordt ons naar het hoofd geworpen, men spuwt ons in het gezicht. Wij buigen echter het hoofd niet; wij zijn niet degenen die onteerd zijn. Een officier, die ons ziet voorbijgaan, deelt zweepslagen uit aan degenen, die binnen zijn bereik komen. Anderen rijden voorbij, in talrijke auto's, ons uitjouwend en de revolver richtend op ons. Zoo zal het met ons blijven voortgaan, overal waar wij troepen tegenkomen, totdat wij in den trein zijn gestopt.

Onze kapitein, te paard gezeten, houdt van tijd tot tijd stil om ons te zien voorbijtrekken en soms ook ons toe te spreken. Het gesprek is eentonig en mist alle bekoorlijkheid: « Gij zijt beesten... Gij hebt u gedragen als beesten. »

Halt te Achène. Wij vinden er gevangen Fransche soldaten. Alle verkeer met hen is verboden.

Aankomst van een andere groep gevangen inwoners van Dinant. Zij ook werden uitgeplunderd.

Tweede uitdeeling van soep, en op weg naar Conjoux. Wij komen niet ver van dit dorp als de avond begint te vallen. Sinds eenigen tijd mag men niet meer spreken, tenzij op gedempten toon. In een natte weide wordt het kamp ingericht onder streng toezicht. Wij worden in een cirkel geschaard, vier rijen diep. Voor en achter ons talrijke schildwachten.

Wij moeten ons nauw aaneengesloten te ruste leggen. Verbod om op te staan of te spreken, onder welk voorwendsel ook. Degenen, die het bevel veronachtzamen, zullen worden neergeschoten.

Omstreeks middernacht worden hartverscheurende kreten gehoord: « Help! Help! » Wij hooren de soldaten zeggen: « Hij is gek, schiet niet. » Daarop volgt een dof geluid van slagen en dan de val van een lichaam. De kreten verzwakken en houden op.

Den volgende morgen, omstreeks twintig me-

ters van het kamp, lag daar een lichaam, waarvan eene hand zich langzaam bewoog. Het was dat van een der gevangenen, een ongelukkige, wiens verstand achterlijk is gebleken. Zijn vader is bij ons; het wordt hem verboden zijn zoon te naderen. Geen enkele zorg wordt aan dezen betoond, en wij worden weggevoerd, hem op den grond achterlatend. Hij is echter in staat geweest zich op te richten en Dinant weer te bereiken.

Vier knapen van twaalf tot veertien jaar, die met ons waren gevangen genomen, worden vrijgelaten.

Nadat ieder onzer een handvol beschuit was gegeven, gingen wij weder op weg, en langs allerlei omwegen voerde men ons naar Haversin. Het wachtwoord voor den weg luidde: « Als gij geweerschoten hoort, gaat dan liggen. Indien iemand tracht te vluchten, zal hij worden neergeschoten. »

In plaats van ons te omringen, zooals den avond van te voren, liepen de soldaten nu achter elkander, in het midden der gevangenen, die voortrokken in rijen van vier.

Later kwamen wij te weten, dat deze voorzorgsmaatregel hieraan te wijten was, dat een troep Fransche soldaten zich nog in de streek bevond. Zij bleven lang in het veld en slaagden ten slotte er bijna allen in de Hollandsche grens te overschrijden in burgerkleeren.

Wielrijders gaan onze kolonne vooraf en drijven de inwoners van den weg, dien wij volgden.

Eerst te Haversin staat men de inwoners toe ons een weinig water te geven.

Velen lijden tengevolge van den marsch. Eeninge dragen klompen, een groot aantal hebben slechts pantoffels. Dat zijn waarschijnlijk de allergevaarlijkste der vrijeschutters!

Gedurende een rust, uitdeeling van een weinig soep.

Eindelijk komen wij te Marche. Wij hebben negen uren geloopt.

Er is volk in de straten. Zij, die betrekkingen in de plaats hebben, trachten te zien en vooral gezien te worden. Op die wijze zal men te Dinant tijding krijgen aangaande ons, want de onzen moeten daar door vreeselijke onrust gekweld worden. En onze vrouwen, onze kinderen, welk lot is hun weggelegd?

In een zaal — een opschrift op de deur zegt, dat er plaats is voor 100 soldaten — hoopt men ons bijeen. Wij zijn meer dan 400 in getal! De Franschen zijn elders heengevoerd.

De inwoners zenden ons schoenen, hoeden en petten (de meesten onzer zijn blootshoofd). Zij zenden ons ook koffie en belegde boterhammen. Maar deze worden door de Duitschers opgegeten.

Verschijsning van onzen kapitein: « Degenen, die nog geld hebben, moeten het afgeven, anders zullen zij worden doodgeschoten. Gij zult doorzocht worden tot in uw schoenen. » De soldaten beginnen met het onderzoek aan den lijve, maar vermoeid als zij zijn, laten zij spoedig af.

Sommigen hebben onderweg ledige flesschen opgeraapt om daar bij geval wat water in te doen. Dit heeft een ander bezoek van onzen be-

Hoe Duitsche troepen zich voor onze legers verschansten.

minnelijken kapitein tengevolge: « Geeft die flesschen af. Indien naderhand nog iemand gevonden wordt met een flesch, dan zal hij worden doodgeschoten. »

Van den grooten staf geen nieuws. Men vraagt den soldaten verlof om met een officier te spreken. Zij grijnzen en halen de schouders op. De Duitschers deelen broodkorsten onder ons uit. Wij zijn afschuwelijk opeengehoopt. Eenigen slaan er in te gaan liggen, maar de lucht is zoo bedorven, dat zij onmogelijk in die houding kunnen blijven. Een rampgenoot en ik hebben voor ons beiden één stoel. Wij behooren tot de gelukkigen. Het is een verlichting, als men den volgenden ochtend, tamelijk laat, ons uit de gevangenis haalt. Wij nemen den weg van Melreux. Onderweg uitdeeling van brood.

In het station van Melreux worden wij opnieuw geteld en krijgen wij een andere wacht. Dat is geen voordeel. Een trein, samengesteld uit beestenwagens, staat in het station. Met stooten, schoppen en vuistslagen worden wij er in geladen en er in opgesloten. Vóór ons is er veel in deze wagens geweest. De mest is er vluchtig uitgeworpen. Geen banken, geen stroo.

Na twee uur wachters komen drie soldaten in onzen wagen, en wij vertrekken over de lijn der Amblève.

Bij elk oponthoud van den trein worden wij uitgescholden door de soldaten, die de stations bewaken. Eenmaal in Duitschland, wordt het nog erger. Als het perron, waar de trein stilstaakt, niet aan den kant ligt waar de deur openstaat, dan sluit men die spoedig en opent de andere. Als er twee perrons zijn, opent men beurtelings de eene en de andere deur, om meer Deutsche harten te kunnen verheugen. Wij worden behandeld als de beesten van een menagerie. De officieren, zoowel als de soldaten — er zijn er overal — geven het voorbeeld aan de burgerbevolking. De vrouwen en kinderen blijven niet ten achter met beleedigingen en dreigementen.

Onze bewakers worden toegejuicht, als verriichten zij een heldendaad...

De reis duurt 35 uren, en al dien tijd kregen wij slechts eens eten en drinken. Dit zijn wij nog verschuldigd aan het Roode Kruis,

Gedurende den tocht wordt een der gevangenen met een revolvershot gedood, omdat hij onder het rijden uit den trein trachtte te ontsnappen.

Den 28ⁿ Augustus, omstreeks 3 uur in den nacht, verlaten wij den trein in het station Wilhelmshöhe (Kassel). Wij worden opgesteld, geteld, overhandigd aan een andere troep soldaten, en met versnelden pas door de straten der stad gevoerd. Onze aankomst moet zijn bekend gemaakt, want niettegenstaande het vroege uur, staat een vijandige, beleedigende, dreigende menigte langs den weg geschaard. Zelfs de vrouwen en kinderen zijn daar.

Met de snelheid, waarmede wij worden voortgeleid, kunnen de ouderen en de gebrekkigen ons niet bijhouden. Hun kameraden ondersteunen en slepen hen mede, terwijl de soldaten met kolfslagen hun weifelende krachten aanwakkelren.

Wij bereiken de gevangenis. Met drieën of viere worden wij in cellen opgesloten. De heer Brichet, inspekteur van het boschwezen, wil, op het oogenblik dat men hem opsluit, zijn zoontje (van veertien of vijftien jaar) bij zich nemen: « Niet de vader bij den zoon », zegt een gevangenvaarder. De heer Herbecq, rechter, wordt insgelijks gescheiden van zijn zoon (zestien jaar oud). Na twee of drie dagen echter, kregen die twee knapen verlof zich bij hun vaders te voegen.

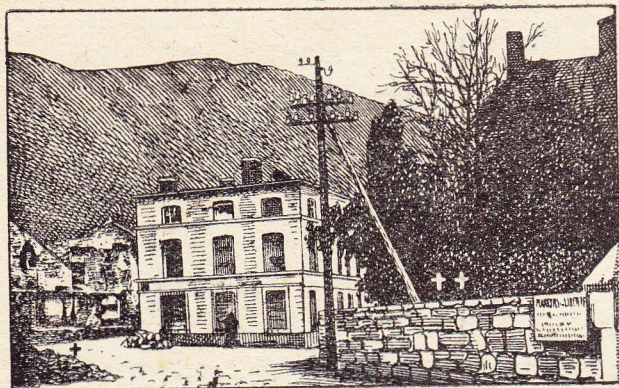
Vele anderen waren minder gelukkig.

Ik zal mij niet bezighouden met het zedelijk lijden te beschrijven, dat onze gevangenschap ons bracht, voortkomend uit de bezorgdheid waarin wij ons bevonden, aangaande onze dierbaren en ons vaderland, en evenzoo ook uit de onzekerheid, waarin wij verkeerden, aangaande den duur onzer gevangenschap, uit onze afzondering en onze ledigheid.

Den tweeden dag na onze komst leidde men ons naar het bad en gaf aan ieder onzer een paar sokken en een hemd. In iedere cel werd een kam gebracht.

Men liet ons een formulier invullen, die onze identiteit vaststelde. De overheden der gevangenis gaven hun verwondering te kennen, als zij zagen welke misdadigers men hun gebracht had. Ambachtslieden en kooplieden vormden de massa. Daarbij kwamen: de burgemeester van Dinant en een der schepenen, professoren van het Atheneum, de ontvanger der posten, de inspekteur van het boschwezen, al de gevangenvaarders der gevangenis van Dinant (in de gevangenis zelf gearresteerd met een hunner gevangenen) advocaten, drie rechters-plaatsvervangers, twee leden van het gerechtshof, de procureur des Konings en een zijner substituten. Er was een gek, een dozijn kinderen van dertien tot zestien jaar, en grijsaards, waaronder een van 81 jaar.

Na acht dagen, werden wij op een binnenplaats blyengebracht. Men bracht ons ter kennis, dat wij niet veroordeeld waren, maar werden vastgehouden als openbare voorzorgsmaatregel, en dat wij mochten schrijven naar huis. Na een verloop van wederom acht dagen, kreeg elk een

+ + Muur van het huis Bourdon, te Dinant, waar talrijke slachtoffers vielen.

briefkaart. Veertien dagen later ontvingen eenigen een vel papier en een briefomslag. Tegen het einde onzer gevangenschap mocht ieder bijna schrijven zooals hij wilde. Maar het was overigens nutteloos. Twaalf brieven op zijn hoogst hadden Dinant bereikt, toen wij er weerkwamen. Eerst half-Oktober konden wij gedaan krijgen, dat men een lijst der gevangenen naar België opzond. Een gedeelte der korrespondentie voor ons bestemd kwam te Kassel aan.

Onze gevangenis was een zeer groote inrichting. Er bevonden zich daar 400 tot 500 veroordeelde misdadigers, onder anderen bandieten, die tot levenslangen dwangarbeid veroordeeld waren. Zij genoten echter een betere behandeling dan wij.

Onze cellen, die wij met drieën of vieren bewoonden, waren 9 m. in het vierkant en hadden een inhoud van 25 kubieke meters. Zij ontvingen licht en lucht door vensters van matglas, boven manshoogte geplaatst. De bovenste helft kon worden neergelaten om de lucht te ververschen. Er was ook een beweegbare ruit. Door op een koffertje te klimmen, kon men die ruit openen en een binnenplaats der gevangenis zien, benevens een stuk gronds. Dit was toegestaan aan de gewone gevangenen, maar ons ten strengste verboden.

Ons huisraad bestond uit: een warmte-geleider, een tafel, een handkoffer, een zeer klein kastje, een kist met klee- en schoenborstels, een porseleinen beker, een aarden kruik, vier eetketeltjes en vier lepels, een zinken waschbak, twee handdoeken, die uit oude kleeën van gevangenen gemaakt waren en nooit vernieuwd werden, een emmer en een kamerpot. Geen stoel: het geraamte van een ijzeren bed — nutteloos, want de matras was er van afgenomen —, en ten slotte twee bossen stroo en vier dekens. Dit stroo was spoedig in kaf veranderd. Wij moesten bijna twee maand wachten op ander.

Op onze klachten antwoordde men met spot: het heeft geregend, de boeren hebben hun koren niet kunnen dorschen; of: er zijn geen paarden om de wagens stroo te vervoeren, enz. In de meeste gevallen bepaalde men zich tot een schouderophalen.

Acht of tien dagen vóór ons vertrek, plaatste men een stoel in elke cel.

De gewone gevangenen hadden een bed en een stoel.

Een aantal cellen waren gelegen onder den grond; deze ontvingen licht door een venster gelijk met de binnenplaats; zij waren koud, vochtig en donker.

Een dag per week werden wij voor een uur op de binnenplaats gebracht. Onder toezicht van soldaten, met de bajonet op 't geweer, wandelden wij rond de plaats achter elkander. Het was verboden twee aan twee te loopen. Omstreeks het midden van Oktober werd het aantal wandelingen vermeerderd tot drie en daarna tot vijf per week. Elke wandeling duurde niet langer dan drie kwartier. De Deutsche gevangenen gingen alle dagen naar buiten, behalve des Zondags.

Deze laatste waren altijd aan het werk. Wat ons betreft, na verloop van twee of drie weken mochten eenigen wat werk doen in den tuin, aan de bestrating of in de wasscherij. De keuze der benoodigde mannen werd overgelaten aan de willekeur der gevangenenbewaarders. Eerst scheen men een soort van lijst te willen aanleggen, maar daar de bewaarders er de voorkeur aan gaven altijd dezelfde menschen te hebben, gingen ook spoedig altijd dezelfde weer uit.

Later kwam er eenige verbetering: kleermakers en schoenmakers werden aan het werk gezet. De burgemeester van Dinant en zes of zeven anderen schilden aardappelen. Tegen het einde van Oktober werd een poging aangewend om werk te verschaffen aan een grooter aantal gevangenen. De bestuurder der gevangenis had zich van alle bemoeiing met ons ontlast en die overgedragen aan den katholieken onderwijzer, die aan de gevangenis verbonden was en die onze verveling trachtte te verzachten. Het getal dergenen, die op de binnenplaats mochten werken, werd uitgebreid. Men liet ons stroozakken maken en matrassen vullen. Met een dertigtal anderen werd ik te werk gesteld aan't vouwen van zakjes. Het werk werd buiten de cel gedaan. Het was een dubbele verlichting, niet langer den druk der dichte muren te gevoelen en in aanraking te komen met anderen buiten de cel-makkers. Een groot aantal onzer konden nooit verlof krijgen een oogenblik hun cel te verlaten of zich bezig te houden met wat dan ook.

Om de doodende verveling te bestrijden die iedereen kwelde, hadden de gevangenen zich domino-spelen gemaakt, geteekend op stukken papier, kaarten, ja zelfs dam- en schaakspelen, waarvan de stukken gemaakt waren uit broodkruimels. Deze waren zeer klein, want brood was schaarsch. Ook werden enkele spellen kaarten onder ons uitgedeeld.

Het voedsel was eenvoudigweg onvoldoende. Wij kregen dagelijks 450 gram zwart, zuur brood. Des morgens een pint van een lauw brouwsel, dat misschien koffie was. Des middags driekwart liter vette soep en 's avonds een halve liter magere soep. Bij drie gelegenheden kregen wij aardappelen. Vleesch nooit. De soep was gewoonlijk knollen- of koolsoep. Na eenigen tijd werd dit echter een walgelijk en ongezonder voedsel. Eenige gevangenen werden gebruikt om kool te snijden, voor de bereiding van zuurkool. Zij

moesten zorgvuldig de beschadigde bladeren bewaren, van welke tweemaal per week onze soep werd toebereid.

De Duitsche gevangenen kregen spek, haring en misschien ook wel vleesch, want het gebeurde een paar keeren, dat een onzer in zijn soep een stukje vleesch vond iets kleiner dan een noot. Ik veronderstel, dat zulk een toeval plaats vond, als men in onze soep het overschot mengde van die, welke bereid was voor de Duitschers. Zij hadden ook brood in voldoende hoeveelheid, want in 't begin van ons verblijf gebeurde het meermalen per-dag, dat zij het ons toewierpen op het plein uit de vensters hunner cellen.

Men maakte een einde aan die uitdeeling, in strijd met het reglement, door onze wandeling te beperken: het brood bereikte ons niet meer.

Kortom, wij leden voortdurend honger. Omstreeks het einde van Oktober mochten diegenen onder ons, die betrekkingen in Duitschland hadden, geldzendingen ontvangen. Wij konden toen brood en worst koopen. Er waren er, die tot een pond brood per dag kochten.

Na onzen terugkeer, hebben de dokters te Dinant bij velen onzer ernstige verschijnselen en ongevallen vastgesteld, die aan ondervoeding te wijten waren.

Het gebruik van tabak was altijd verboden.

Er was een dokter aan de gevangenis verbonden. Na eenigen tijd hadden wij tamelijk vrijen toegang tot hem, maar het was zoo niet in het begin.

Een zekere Croibien was te Dinant licht gewond door een kogel in den onderarm. De wond, onderweg gebrekkig of in het geheel niet verzorgd, was nu vergiftigd geworden. Niettegenstaande zijn pijnen, werd hem te Kassel alle hulp geweigerd. Eerst na vele dagen besloot men hem naar het hospitaal over te brengen. De arm moest worden afgezet. Hij stierf een paar dagen na de operatie. Nóch bij zijn leven, nóch toen hij dood was, mochten zijn vader en zijn broeders, die evenals hij geïnterneerd waren, hem zien.

Volgens het zeggen dergenen, die er geweest zijn, was de ziekenzaal een wonder van vuilheid.

Geneesmiddelen werden slechts met de allergrootste zuinigheid verstrekt. Een voorbeeld: De heer C... vraagt den dokter een arsenicum-preparaat, dat hij te Dinant meermalen had gebruikt. « Hebt gij geld? » vraagt de dokter. — « Ja. » — « Dan zult gij arsenicum hebben. » — Kosten: twee mark.

De regeling der godsdienstoefening was het eenige wat betamelijk was, uitgezonderd, dat wij een heilige Mis hadden op Vrijdag, in plaats van Zondag.

Er was geen enkele reden geweest om ons gevangen te nemen. Ik ken evenmin de redenen, die men gehad heeft om ons weder in vrijheid te stellen.

Op een fraaien dag kwam men ons verwittigen, dat wij zouden vertrekken. Onze terugkeer had plaats in vier groepen. De eerste ging heen op 18 November. De andere volgden met eenige dagen tusschenruimte.

Het zou onrechtvaardig zijn, geen melding te maken van den moed, waarmede allen de gevangenschap

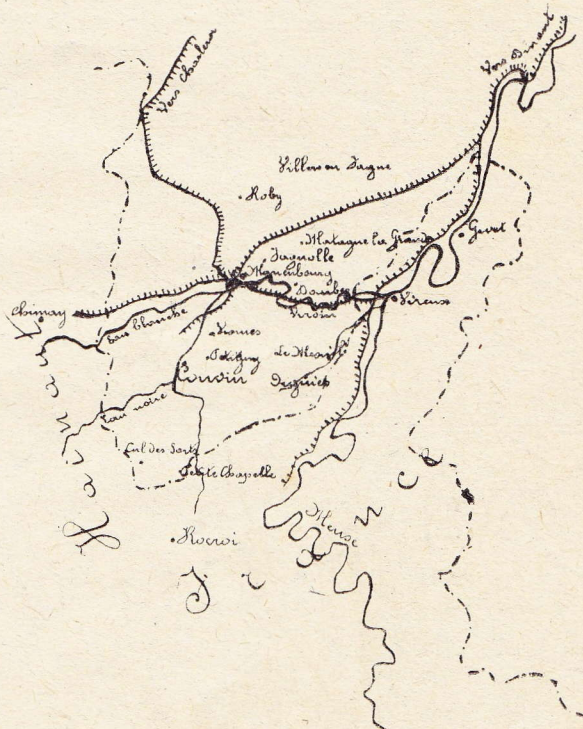
verdroegen. « Laat ze ons vasthouden zoolang ze maar willen, als zij maar worden weggejaagd, en wij bij onzen terugkeer maar weder ten onzent zijn », zei mij een der gevangenen werklieden. En hiermede gaf hij uitdrukking aan den wensch, dien, ik weet het, allen deelden: Vrijheid voor ons, maar bovenal en in de eerste plaats voor het Vaderland. »

XXVII.

DE GRUWELEN IN HET LAND

VAN NAMEN.

Ook in de provincie Namen hebben de Duitschers hun weg met verwoesting en doodslag geteekend. Reeds hadden wij gelegenheid hun onmenschelijk optreden te Namen, Dinant en Andenne te brandmerken. Wij zouden aan de historische waarde van ons werk te kort komen, zoo wij niet in enkele woorden melding maakten van de gruwelen, die in het overige gedeelte van het Naamsche land gepleegd werden. De bondigheid waartoe deze uitgave ons noopt, laat ons niet toe in bijzonderheden te treden, zoodat wij er ons toe bepalen de meest dramatische gebeurtenissen in 't kort weer te geven.

TE COUVIN.

Op Zaterdag 22 Augustus werd een groote slag ge'everd, op een breed front, dat zich van Virton over Neufchâteau, Dinant en Namen naar Charleroi uitstreckte. De Duitschers slaagden er in, dank zij hunne overweldigende overmacht, meester van het terrein te blijven. De inwoners moes-

ten ook hier voor den kloeken weerstand der Fransche troepen boeten.

Reeds op 23 Augustus kwamen te Couvin de vluchtelingen uit de geteisterde streken aan. Hunne verhalen over het onmenselijk optreden der Duitsche legerbenden sloegen de bevolking met schrik, zoodat in menig huisgezin toebereidselen tot de vlucht werden gemaakt. En toen de Fransche troepen, na de geleden nederlaag, den 24ⁿ begonnen terug te trekken, maakte zich de paniek van de bevolking meester.

Den 25ⁿ Augustus, 's avonds, verlieten de laatste Fransche troepen Couvin. Het lot der stad werd daardoor beslist.

Al wie vluchten kon, haastte zich in veiligheid te brengen en ging zich in het woud verschuilen, waar reeds een aantal inwoners van Nismes, Frasnes, Petigny, Mariembourg en omliggende gemeenten een goed onderkomen hadden gezocht.

Toen de vijand de streek betrad, leek deze uitgestorven. Slechts enkele grijsaards troffen ze aan, en wie nog gebleven was, zou deze stoutmoedigheid duur te betalen hebben.

De Duitschers hielden den 26ⁿ, al vroeg in den morgen, hun intrede te Couvin. In den beginne ging alles goed, maar om 9 ure kwam een detachement Saksers, honderd man sterk, uit de richting van Frasnes, Couvin binnengerukt.

Reeds hadden ze zich tijdens hun marsch onderscheiden, door het kasteel van Villermont aan een nauwkeurig onderzoek te onderwerpen. Een inwoner van Hermefon, die in zijn schrik in een kelder vluchtte, werd daar neergeschoten.

Eenmaal te Couvin, drukten zij hunne verwondering uit over het feit, dat de inwoners gevlucht waren. «Waarom zijn de bewoners gevlucht?» vroegen ze, terwijl zij er bijvoegden: «Wij zijn

geen barbaren», en om zulks daadwerkelijk te bewijzen, begonnen zij met verwoedheid de huizen te plunderen. Tot 's avonds duurden deze gewelddaden.

Intusschen werden deken Demanet en schepene Pammelard als gijzelaars gevangen genomen. Zij moesten, onder militair geleide, de straten doorkruisen en de inwoners verzoeken niet op de Duitsche troepen te schieten, daar zij anders onmiddellijk zouden gefusilleerd worden.

Vader Dru, een grijsaard van 75 jaar, werd, zonder eenige reden, en ondanks de tusschenkomst van schepene Pammelard, neergeschoten.

Onderpastoor Gilles viel eveneens als slachtoffer der Duitsche geweldenaars. Op weg naar een stervende vrouw, om deze in hare laatste oogenblikken bij te staan, werd op hem geschoten. Hij haastte zich rechtsomkeer te maken en de vlucht te nemen. De soldaten achtervolgden hem evenwel en namen hem in het huis van Dr Focquet gevangen. Zij sleepten hem met zich mede en mishandelden hem op schandelijke wijze.

Uit de tegenovergestelde richting kwam een auto aangereden, waarin, naast Duitsche officieren, M. Maurer, leeraar te Couvin, zat. Deze uitte over de onmenselijke behandeling van den E. H. Gilles zijne verontwaardiging. Zijn optreden kwam hem duur te staan. De officieren deden hem uitstijgen en verplichtten hem zich bij de twintig gijzelaars te voegen, welke naar Rocroi als schild der troepen werden gedreven.

De E. H. Gilles twijfelt niet meer aan zijn lot: Een laatste poging wil hij niet onbeproefd laten, en plotseling ontsnapt hij aan zijne heulen. Deze laten hun prooi zoo gemakkelijk niet los: schoten knallen, en de priester valt neer: een kogel heeft het been gebroken. Twee inwoners snellen op hem toe, om hem te helpen. De Duitschers jagen hen evenwel weg. Een officier te paard is ondertusschen verschenen en beveelt de soldaten den geestelijke te dooden. Deze wordt op een wagen geworpen. Eerst acht dagen later vindt men zijn lijk terug. Het onderzoek heeft uitgeezen, dat de E. H. Gilles, alvorens te sterven, op afschuwelijke wijze de gewelddaden der Duitschers heeft onderstaan.

De gijzelaars, waarvan we hooger melding maakten, waren het slachtoffer van onophoudelijke doodsbedreigingen. Een hunner, de heer Boutals, werd neergeschoten. Eerst 's anderendaags werden de overigen in vrijheid gesteld.

Den 26ⁿ, 's avonds, werden vier huizen te Couvin in brand gestoken; 8 personen, waaronder vier inwoners van Couvin en vier vreemdelingen, werden neergeschoten.

TE PETIGNY

Den 26ⁿ bereikten de Duitsche horden Petigny. De geheele bevolking was gevlucht. Slechts een oude dame, van bij de 90 jaar, Mevr. Masuy, die op sterven lag, en twee grijsaards, Mr Duchâteau en een landbouwer, bijgenaamd «l'Blanc du Tchoquir», waren gebleven.

Volgens de gewone methode, plunderden de vijandelijke troepen alle huizen. Tijdens hun

srooptocht ontdekten ze Mevr. Masuy. In hun wreedaardig cynisme weten ze niet beter te doen, dan de oude, stervende vrouw een pop in de armen te duwen.

Dan is het de beurt aan «l'Blanc du Tchoquir». Deze oude man dwingen ze te drinken tot hij stom-dronken is.

Vervolgens wordt het vuur in de huizen gejaagd: veertien woningen branden af.

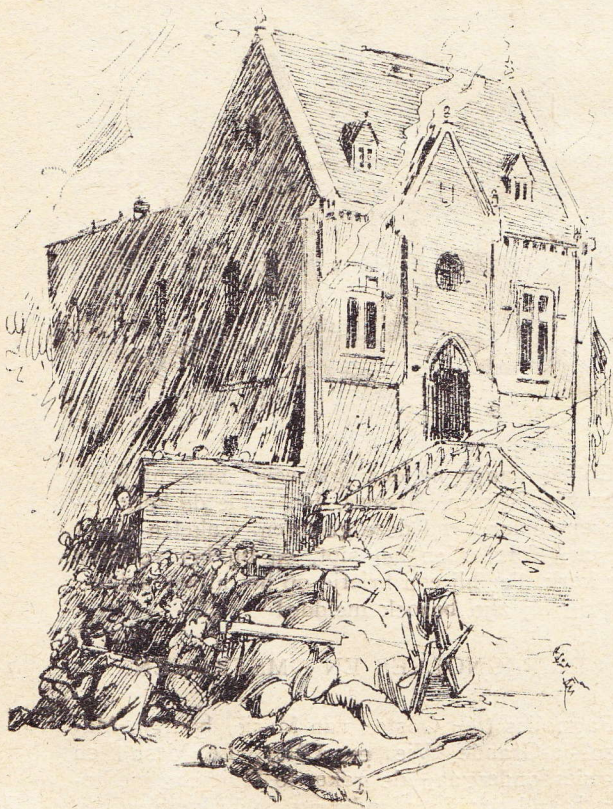
Ook hier vallen slachtoffers; vooreerst een zevental gijzelaars, die de Duitschers van andere plaatsen met zich hebben meegebracht. De genaamde Chabot, die op de baan van Petigny naar Couvin woonde, op de plaats «A la Folie» genaamd, wordt tot driemaal toe getroffen. Ondanks zijn hevig-bloedende verwondingen, die 48 uren lang zonder verzorging bleven, is hij genezen, maar voor het leven verminkt.

TE MARIEMBOURG.

Te Mariembourg verschijnen op den 24ⁿ de eerste uhlanen. De Franschen verjagen hen. De bevolking wordt evenwel aangezet te vluchten; slechts een vijftigtal van de 800 inwoners bleef in de stad.

De Duitschers komen echter in grooten getale aanzetten, begeerig als zij zijn zich van dit voornaam spoorwegknooppunt meester te maken.

Den 25ⁿ, in den loop van den namiddag, moeten de Franschen dan ook de plaats ontruimen, nadat verwoede gevechten waren geleverd, vooral in de omgeving van het stadhuis, waar enkele mitrailleuzen de vijandelijke rangen neermaiden.

De Duitschers vierden hunne intrede met het in brand steken der gemeente. Wie in de straten aangetroffen werd, werd gevangen genomen. August Desselle werd in de vlammen geworpen en, toen hij daaraan wist te ontsnappen, gefusilleerd. Een drietal anderen ondergingen eenzelfde lot.

De gevangen-genomen inwoners sloot men in den stal van Jossiaux op. Tien dagen lang werden zij daar opgesloten gehouden, en toen ze eindelijk in vrijheid werden gesteld, was het om de dooden en de paardenlijken te begraven. De meeste Deutsche gesneuvelden waren echter al verdwenen. De Duitschers hadden hen in den vuurgloed geworpen.

Zeventig huizen, waaronder de kasteelen Druard en Focquet, werden plat gelegd. De andere waren geheel geplunderd. Het is vooral aan de tusschenkomst van den E. H. Sainmont te danken, dat de stad niet geheel in asch werd gelegd.

TE DOURBES.

Het dorpje Dourbes, met 350 inwoners, ligt te midden der Venen, op den weg van Matagne-la-Grande naar Nismes.

Den 25ⁿ Augustus nemen de bewoners de vlucht in de bosschen van Olloy, nadat de Fransche troepen den aftocht waren begonnen. Eensklaps verschijnt uit de richting van Matagne een groep hollende paarden zonder ruiters, gevolgd door een gewond officier te paard. Deze deelt mede, dat hij de eenig overgebleven van een eskadron is, en raadt de bewoners, die nog gebleven zijn, aan, ten spoedigste te vluchten.

De laatste vluchtelingen worden achterhaald door een ambulance-voertuig. De Franschen, die het besturen, roepen hen toe dat ze kunnen terugkeeren, daar de vijand verslagen is.

TE NISMES.

Nismes is een der voornaamste gemeenten van het kanton Couvin, gelegen op 4 km. ten Z.-O. van Mariembourg, op het Zwarte Water en den spoorweg van Mariembourg naar Vireux.

Volgens een verslag van den heer S. Martin, adjudant der administratie-troepen, zouden zich hier twee Fransche soldaten door hun heldenmoed onderscheiden hebben.

Verschoien in een houten huisje, bij de statie, zouden zij 98 Duitschers bij den spoorwegbarreel hebben neergeschoten. Een hunner wist — nadat zij al hun kruit verschoten hadden — te ontsnappen, maar de andere viel in handen van den vijand, en werd doodgemarteld.

Nismes onderging het lot der andere plaatsen: het werd geplunderd en verwoest. Het kasteel Licot werd leeggeroofd. Ook hier zijn slachtoffers te betreuren: zeven mannen werden vermoord. Een grijsaard van 73 jaar, Fischer, kreeg een bajonetsteek in den buik en stierf op zijn mesthoop. Een gedeelte van 't dak van zijn huis, dat in lichte laaie stond, stortte op hem neer. Waarschijnlijk leefde de ongelukkige nog. Men vond later slechts half-verkoolde beenderen terug.

Het is drie uur; alles lijkt inderdaad kalm, en verschillende inwoners van Dourbes keeren terug. Om zes uur evenwel wordt op hen geschoten. Opnieuw nemen zij de vlucht.

De gewone plunderingen en verwoestingen grijpen plaats. Tweemaal wordt 't dorpje in brand gestoken; 45 huizen branden af; drie mannen worden neergeschoten: Tonglet Palmire, Jules Godefroid en Clément Cogniaux. Deze laatste vindt men op zijn mesthoop terug, het hoofd half door de varkens verslonden.

Enkele dagen na deze gruwelen bezocht prins Max van Saksen, Nismes. Hij wilde de kerk bezoeken, maar vond deze gesloten. Enkel en zinder mannen forceerden het slot, en bij het verlaten der kerk, liet hij een briefje op het altaar achter, waarin hij zijn bezoek meldde!

TE FAGNOLLES EN OMSTREKEN.

Fagnolles (ten Oosten van Mariembourg), Maigne-la-Grande, Vierves, Olloy, Le Mesnil en Oignies ondergaan de gekende Duitsche methode: brand, roof, plundering, schrik aanjaging,

doodslag. De Fransche gemeenten Haybes en F  pin waren het tooneel van onnoemelijke misdaden.

TE PETITE-CHAPELLE.

Petite-Chapelle ligt op 16 km. van Couvin en telt een vierhonderdtal inwoners. De Duitschers bereikten het op 24 Augustus, en wreekten zich over de geleden verliezen, door te plunderen en de bevolking vrees in te boezemen. Zoo werd op Felix Robin een groote hond losgelaten, welke hem wreedaardig beet. Een maand nadien — 26 September — speelde zich hier een ontroerend drama af.

Om half-zeven 's avonds rukten een duizendtal Saksers van 't 108^e en 181^e voetvolk Petite-Chapelle binnen. Na bij de weduwe Meunier een hunner, die gekwetst was, te hebben neergelegd, begonnen zij in de richting van het dorp te schieten. Zij verdeelden zich dan in twee groepen, de eene stelde zich nabij het klooster op, de andere bij de pastorie.

Nauwelijks waren de soldaten aangerukt, toen een officier zei: « Niet schiessen! » Haast tezelfdertijd schoot hij zijn revolver af. Dit scheen een signaal te zijn, want onmiddellijk daarop omringden de troepen de pastorie. Er werd nu hevig geschoten op de muren van het klooster.

Onder den bons der kolfslagen bezwijkt weldra de deur van den tuin, die de pastorie omringt. De pastoor verschijnt, en onmiddellijk wordt hij aangevallen en mishandeld.

In de pastorie bevinden zich eveneens de vader en een nicht van den pastoor. Ook de vader wordt getrapt en geslagen, maar weldra keert zich de woede geheel naar den pastoor.

De geweldenaars verplichten hem met hen de ronde van het huis te doen. Zij vinden daarbij gelegenheid hun slachtoffer op onmenselijke wijze te mishandelen. Anderen verwoes-

ten ondertusschen den gevel van het gelijkvloers of sleepen meubels aan. Zij willen, verklaren zij, een barrikade oprichten, om zich tegen de francs-tireurs te verdedigen!

Nadat de vader gedwongen is een priestermantel aan te trekken — om aldus aan de soldaten te doen gelooven dat er twee priesters op het dorp zijn —, worden de drie slachtoffers naar buiten gestuwd.

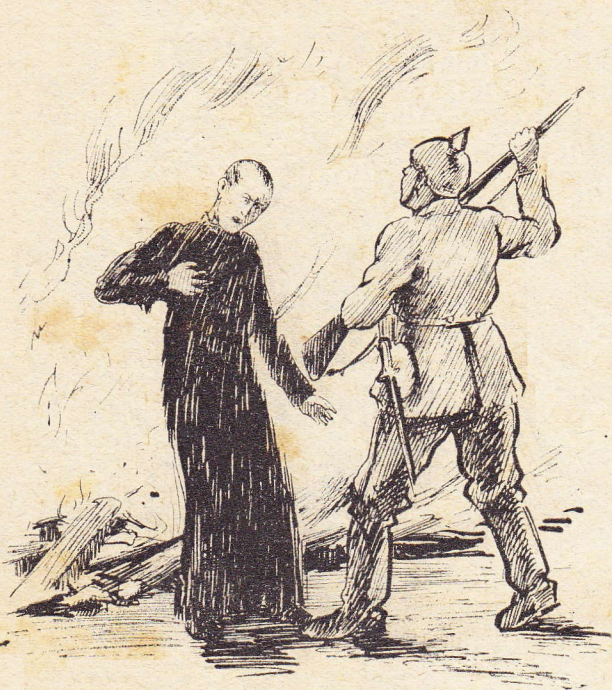
Wilde kreten begroeten hen. De vader en de nicht worden echter losgelaten en aangeraden terug in de pastorie te gaan.

Alleen blijft de pastoor in handen der beulen over. Zij voeren hem naar een weide, waar zij een soort kriegsraad houden. Na een kwartier beraadslaging, meenen zij dat de marteling nog niet lang genoeg heeft geduurd. De pastoor wordt terug naar de pastorie geleid. Onder zijn oogen steekt men een naburig huis in brand, dat van Emile Goulard. Dezes vrouw en dochter kwamen haast in de vlammen om. Dan klinken gewerschoten. De 44-jarige huisvader, Armand Dumont, wordt zonder eenigen vorm van proces doodgeschoten.

Deze moord geeft de Duitschers nieuwen moed en ze verdubbelen hun vuistslagen. Men slaat pastoor Bastin in 't gezicht, zoodat 't bloed uit den neus spat; een slag op de slaap doet hem wankelen en neerstorten. Hij wordt opgeraapt, en terwijl enkelen hem rechthouden, beuken de anderen er op los.

Dan vinden zij een nieuwe marteling uit. Een koord wordt den pastoor op den mond gebonden en langs achter toegeknoopt. Aldus wil men hem

beletten met een Duitsche zuster, die in gezelschap van Alcide Dumont, welke men heeft aangehouden, ter plaatse verschijnt, te spreken.

Na een poosje wordt het touw van den mond weggenomen en dient het dan om zijn polsen op den rug samen te binden.

Vervolgens moet de pastoor roepen: « Ik ben den pastoor van Petite-Chapelle, indien gij schiet, word ik gefusilleerd! » Men dwingt hem dezen zin vele malen op luiden toon uit te schreeuwen. Om dit spel eenigszins te wijzigen, beveelt men hem eenerzijds te zwijgen, op straffe met de bajonet te worden doorstoken, en men steekt hem de punt van de bajonet tusschen de lippen, — anderzijds te roepen, op straffe gefusilleerd te worden, en tezelfdertijd voelt het slachtoffer een geweerloop in den hals drukken.

Hij zwijgt. Liever door een kogel te sterven, dan aan de bajonet te worden geregen.

Maar de Duitsche beulen hebben er nog niet genoeg van. Opnieuw slaan en trappen zij den rampzaligen geestelijke, spuwen op hem, schelden en razen als duivels. Hij wordt op den grond gesmeten, gestampt en vertrapt, weer rechtgetrokken en opnieuw mishandeld.

Dan moet hij mee, steeds roepend: « Ik ben den pastoor van Petite-Chapelle! » De Duitschers brengen hem dan naar het klooster, waar hij getuige is van de verwoesting, die zij daar aanrichtten. Op vele plaatsen wordt de brand aangestoken en de pastoor te midden dezer gloeiende vuren geplaatst.

Ondertusschen hielden andere soldaten zich met de verwoesting der kerk bezig. Eerst beproefden zij het met mitrailleur. Daar dit niet spoedig genoeg afdoende resultaten gaf, wordt het gebouw in brand gestoken.

De E. H. Bastin moet daarvan getuige zijn. Onder kolfslagen en stampen brengt men hem ter

plaatse. Steeds moet de ongelukkige den zin uitschreeuwen.

En men sleurt hem mede, schopt hem verder.

Tegen tien uur 's avonds was de marteling niet ten einde en werd de pastoor van de eene plaats naar de andere gedreven. Steeds heeft hij de handen op den rug gebonden en moet hij dezelfde woorden roepen.

Dan werd hij naar Rocroi gevoerd. Eindelijk mocht hij zwijgen: het was tijd, daar zijn stem hem dreigde te begeven.

Te Rocroi herbegon de afschuwelijke behandeling. Opnieuw regende het hier slagen, stampen, stompen, scheldwoorden. Van talen kante klonk het: « Schweinhund! »

Vervolgens dreef men hem tot dichtbij een reusachtigen vuurgloed. Wilden de Duitschers hem levend braden? De pijn werd onuitstaanbaar.

Ook deze beproeving bracht het einde niet. De pastoor werd nu naar een huis gebracht, waar zich reeds de zuster en Alcide Dumont bevonden. Deze moesten dan de woning verlaten. Alcide Dumont werd daarbij ruw geslagen.

De Kalvarie-tocht was hiermede niet volbracht. De geestelijke wordt op straat gejaagd, en zoo onbarmhartig met geweerkolven gebeukt, dat de beenderen dreigen te breken.

Vervolgens sluit men hem in de gevangenis op. Hier wordt hij door een hooger officier ondervraagd en beschuldigd verantwoordelijk te zijn voor den dood van twee Duitsche soldaten, te Petite-Chapelle. De priester verzet zich krachtig tegen deze beschuldiging. Niets baat hem.

Men sluit hem op in het vuilste hok der gevangenis. De andere cellen achten de soldaten « zu rein » (te rein) voor hem. Deze nieuwe beproeving ondergaat de pastoor even moedig als de andere. Eindelijk wordt het touw rondom zijn handen doorgesneden, nadat men eerst er aan getrokken heeft, om het door te breken, zoo fel, dat het tot diep in het vleesch is gedrongen.

Dan krijgt de priester rust. Het is bij middernacht.

In Petite-Chapelle hadden zich ondertusschen nog andere drama's afgespeeld. Jean-Baptiste Manise, Arthur Dupont en Louis Draily vielen als slachtoffers. Dupont onderging een ware marteling alvorens te sterven. Een bajonet, ingesneden met zaagtanden, werd over zijn geheele lichaam getrokken.

Tegen 5 uur 's morgens werd de pastoor van Petite-Chapelle in zijn pesthol gewekt door een soldaat, die hem zegt: « Gij gaat sterven, varken! » Wel twintigmaal herhaalt zich dit tooneel.

Om elf uur wordt hij opnieuw ondervraagd door officieren, die allerlei inlichtingen over de bevolking van Petite-Chapelle begeeren. De pastoor antwoordt hun, dat er zich in zijne parochie geen enkel franc-tireur bevindt en niemand geschoten heeft.

Een weinig later wordt hij op de Kommandantur van Rocroi geroepen. Ook hier ondergaat hij 'n lange ondervraging betreffende de z.g. franc-tireurs van Petite-Chapelle, welke beschuldiging